



KS. JACEK URBAN

Archidiecezja  
krakowska  
w latach 1925-2025

SZKICE HISTORYCZNE

Biblioteka  
Archidiecezji  
Krakowskiej





ARCHIDIECEZJA KRAKOWSKA W LATACH 1925-2025  
SZKICE HISTORYCZNE

Biblioteka Archidiecezji Krakowskiej

Tom 1

Redaktor serii  
ks. dr Rafał Szczurowski

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie  
ul. Franciszkańska 3, 31-004 Kraków  
e-mail: [archiwum@diecezja.pl](mailto:archiwum@diecezja.pl)

ks. Jacek Urban

# Archidiecezja krakowska w latach 1925-2025

Szkice historyczne



WYDAWNICTWO  
KSIĘGARNIA  
AKADEMICKA

Kraków 2026

© Jacek Urban  
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków  
✉ archiwariusz@gmail.com

© Copyright by Jacek Urban  
© Copyright this edition Księgarnia Akademicka, 2026

Recenzent  
dr hab. Tomasz Graff, prof. UPJPII

Opracowanie redakcyjne  
Weronika Lachowicz

Projekt okładki  
Marta Jaszczuk

Projekt logotypu  
ks. dr Seweryn Puchała

Wybór i opis fotografii  
dr Ewelina Zych

ISBN 978-83-8368-423-9 (druk)  
ISBN 978-83-8368-424-6 (PDF)  
<https://doi.org/10.12797/9788383684246>

Niesygnowany projekt kartusza  
do tzw. Złotej Sali Domu Katolickiego w Krakowie z lat 30. XX w.  
Od 2005 r. w zbiorach Filharmonii Krakowskiej  
(dar Ryszarda Górniaka)

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA  
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków  
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43  
e-mail: [publishing@akademicka.pl](mailto:publishing@akademicka.pl)  
<https://akademicka.pl>

# Spis treści

Wstęp.....	9
1. Diecezja krakowska archidiecezją i metropolią (1925) .....	11
2. Adam Stefan Sapieha – pierwszy arcybiskup metropolita krakowski.....	35
3. Biskup Stanisław Rospond – pierwszy biskup pomocniczy archidiecezji krakowskiej .....	55
4. Krakowska Kapituła Katedralna w 1925 r.....	77
5. Parafia Frydman w latach 1925-1986 w materiałach z teczki parafii w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie.....	103
6. Ks. prof. Teofila Długosza wspomnienie o ks. prof. Janie Fijałku .	123
7. Pogrzeb marszałka Józefa Piłsudskiego w katedrze na Wawelu w świetle relacji proboszcza katedry ks. Stanisława Domasika ...	139
8. Straty wojenne kościołów krakowskich w świetle ankiety z 1945 r.....	155
9. Ostatni profesorowie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego .....	189
10. Teczka bp. Jana Pietraszki.....	223
11. Biogramy trzech proboszczów archidiecezji krakowskiej.....	257
12. Relacja ks. kard. Karola Wojtyły o stanie archidiecezji krakowskiej (1968-1973) .....	285
13. Restauracja katedry na Wawelu w latach 1967-1978.....	317
14. Trzy obrazy z dziejów archidiecezji za pasterzowania ks. kard. F. Macharskiego .....	345

15. Kalendarium wydarzeń w archidiecezji krakowskiej w latach 2001-2025 na podstawie „Notificationes” (wybór) . . . . .	371
Spis ilustracji na wkładce . . . . .	391
Bibliografia. . . . .	393
Indeks osobowy . . . . .	403



KARDYNAŁ GRZEGORZ RYS  
ARCYBISKUP  
METROPOLITA KRAKOWSKI

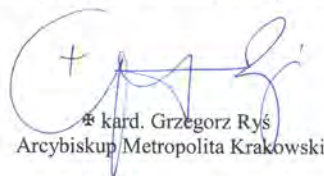
Kraków, dnia 16 kwietnia 2026 roku

Na mój powrót do Archidiecezji Krakowskiej otrzymuję równie piękny, co ważny prezent: serię szkiców historycznych poświęconych krakowskiemu Kościołowi, otwierającą nową serię wydawniczą, zatytułowaną „Biblioteka Archidiecezji Krakowskiej”.

Autorem szkiców jest ks. prof. Jacek Urban - wieloletni dziekan Wydziału Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II (związany z nim przez blisko pół wieku swojego życia naukowego), również wieloletni dyrektor i znawca najważniejszych krakowskich archiwów kościelnych: kapitulnego i kurialnego. Człowiek wielkiej pasji historycznej, zakochany w Krakowie, zafascynowany dziejami Wawelskiej Katedry - w gronie żyjących uczonych niewątpliwie najbardziej kompetentny jej badacz.

Cieszę się niezmiernie, że zdecydował się podzielić z nami zbiorem swoich tekstów - bardzo różnych, gdy chodzi o tematykę, perspektywę, nawet metodę. Mamy tu więc szkice poświęcone instytucjom (metropolia, kapituła, parafie), mamy biogramy (arcybiskupa, biskupa pomocniczego, profesorów, proboszczów), mamy zestawienia. Możemy obejrzeć życie Kościoła z perspektywy całej metropolii, oraz z perspektywy wiejskiej parafii na Spiszu. Ta różnorodność składa się niewątpliwie na jakąś całość, chociaż książka nie jest oczywiście całościową i systematyczną monografią stuletniej historii Archidiecezji Krakowskiej. Nie taki ma cel i ambicje. Jest za to blisko życia i blisko konkretnych ludzi - takich, których nie sposób pominąć w podręcznikach - i takich, którzy nigdy nie mieliby prawa do nich trafić.

Księdzu Profesorowi serdecznie dziękuję, a wszystkich Państwa zapraszam do lektury. Ufam też, że wkrótce doczekamy się kolejnych tomów w zainicjowanej serii.



\* kard. Grzegorz Rys  
Arcybiskup Metropolita Krakowski



# Wstęp

W pierwszym roczniku „Polskiego Przewodnika Katolickiego” z 1927 r. o diecezji krakowskiej napisano:

(...) należy do najstarszych. Powstała w 1000 roku dzięki Bolesławowi Chrobremu. W początkach granice jej były rozległe: dochodziły bowiem na wschodzie do Bugu i Styru, na zachodzie stykały się z diecezją wrocławską, obejmując część Śląska; na południu sięgały Tatr, a nawet i na Morawy, na północy zaś graniczyła z diecezją gnieźnieńską i poznańską. Jeszcze w 1770 r. należały do niej województwa: krakowskie, sandomierskie, lubelskie, księstwa oświęcimskie, zatorskie, siewierskie, część księstwa cieszyńskiego i raciborskiego, państwo pszczyńskie i starostwo spiskie. Dopiero po upadku Rzeczypospolitej granice jej ulegały częstym zmianom: wydzielono z niej diecezję tarnowską i archidiakonat lubelski, odłączono dekanaty bytomski i pszczyński (do diecezji wrocławskiej), a już w XIX w. stworzono z jej części diecezje sandomierską i kielecką. Stanowisko biskupów krakowskich wśród biskupów za czasów Rzeczypospolitej było przodujące. Zajmowali oni pierwsze miejsce po prymasie i dokonywali konsekracji prymasa, albo też wkładali mu paliusz; zyskali też od czasów Zbigniewa Oleśnickiego tytuł książęcy<sup>1</sup>.

Lata 1772-1879 to stulecie doświadczeń, w wyniku których diecezja krakowska została sprowadzona do rangi wikariatu apostolskiego. Diecezja licząca w okresie staropolskim ponad 1000 parafii – w połowie XIX w. liczyła ich 44. W wyniku wielu podejmowanych działań dopiero w 1879 r. biskupem krakowskim, po trwającym 44 lata wakacie stolicy biskupiej, został ks. Albin Dunajewski. Za jego rządów biskupstwo zostało zreorganizowane, biskupowi krakowskiemu przywrócono tytuł książęcy (1889), a jego samego papież Leon XIII wprowadził do kolegium kardynalskiego (1890). Odnowiony został też Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego (WT UJ). Po kard. A. Dunajewskim (1879-1894) dzieło odnowy diecezji kontynuował

---

<sup>1</sup> „Polski Przewodnik Katolicki” R. 1, 1927, s. 67.

ks. kard. Jan Puzyna (1895-1911). W 1910 r., a więc u schyłku życia kard. J. Puzyny, diecezja krakowska była zorganizowana w 18 dekanatów (białski, bolechowski, czernichowski, krakowski I i II, lanckoroński, makowski, myślenicki, nowogórski, niepołomicki, nowotarski, oświęcimski, skawiński, suski, wadowicki, wielicki, zatorski i żywiecki), liczyła 183 parafie i 25 ekspozytur. W Seminarium Duchownym uczyło się 82 alumnów, w Małym Seminarium 35 młodzieńców. Na studiach w Rzymie i Innsbrucku przebywało 8 kleryków i księży. W 33 konwentach znajdujących się na terenie diecezji krakowskiej życie wspólne prowadziło 720 zakonników z 21 zakonów i zgromadzeń zakonnych męskich. W 83 domach zakonnych żeńskich przebywało 981 siostr z 22 zakonów i zgromadzeń. W parafiach diecezji krakowskiej w przededniu I wojny światowej działało 888 bractw i stowarzyszeń religijnych.

Od 1912 r. biskupem krakowskim był Adam Stefan Sapieha. Kościelny Kraków znów był pod wielu względami miejscem szczególnym. Podniesienie Krakowa do godności kościelnej stolicy metropolitalnej było kwestią czasu. Doszło do niego już po odzyskaniu niepodległości, w wyniku działań, które doprowadziły do konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, zawartego 10 lutego 1925 r. Obchodzimy stulecie podniesienia diecezji krakowskiej do godności archidiecezji i metropolii kościelnej, a biskupa krakowskiego – do godności arcybiskupa metropolity krakowskiego. Odtąd kapituła katedralna w Krakowie jest metropolitalna, a krakowskie seminarium duchowne – arcybiskupie. Kraków w powszechnej opinii na tę godność zasługiwał od wieków.

Podjmując próbę historycznego spojrzenia na minione stulecie archidiecezji krakowskiej (1925-2025), zdaję sobie sprawę, że na całościowe ujęcie jest za wcześnie. By zyskać niezbędną perspektywę, trzeba poczekać, a także otrzymać pełny dostęp do zawartości archiwów kościelnych. Tymczasem jednak dla uczczenia jubileuszu proponuję niniejszy tom, zawierający szkice historyczne dotyczące wybranych osób, instytucji i przejawów życia kościelnego archidiecezji krakowskiej w minionych stu latach. W miarę możliwości do publikowanych tekstów dołączam wypisy źródłowe. Ostatnie 25 lat (2001-2025), jako współczesne, podaję w formie kalendarium.

Nie jest to systematyczny wykład o dziejach archidiecezji, ale jedynie kilkanaście obrazów. Pierwszy wiek funkcjonowania metropolii krakowskiej zasługuje bowiem na potężną monografię, która pokaże jej miejsce w historii. Niniejszy tom jest zaledwie jej zapowiedzią. Współczesność tematu, ale przede wszystkim perspektywa wiary („żywe kamienie duchowej świątyni”, 1 P 2,5) sprawia, że w tomie nie zawarłem typowego dla tego rodzaju prac zakończenia.

## 1.

# Diecezja krakowska archidiecezją i metropolią (1925)

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości jednym z najważniejszych zadań stojących przed współczesnymi była unifikacja państwa, przez ponad sto lat podzielonego zaborczymi granicami. Ważne miejsce w tym procesie zajmował Kościół katolicki, który odgrywał jednoczącą rolę. Sam dążył też do odbudowy swoich struktur w nowych warunkach i w nowych granicach.

Za konkordatem opowiadał się zarówno polski rząd, jak i Stolica Apostolska. Zamiar jego zawarcia popierali nuncjusze apostolscy w Warszawie, najpierw abp Achille Ratti, a następnie abp Lorenzo Lauri. Do zwolenników konkordatu należała większość episkopatu z kardynałami Edmundem Dalborem i Aleksandrem Kakowskim na czele. Księżę biskup krakowski Adam Stefan Sapieha jako jeden z nielicznych był odrębnego zdania, zwłaszcza od uchwalenia Konstytucji marcowej w 1921 r. Tego roku księżę Sapieha został powołany do komisji Episkopatu do spraw konkordatu. Jego zdaniem konkordat nie był właściwą formą regulacji stosunków między Kościołem a państwem.

Wystąpiłem (...) ze zdaniem, które często powtarzałem, że jeżeli konstytucja daje Kościołowi możliwość należytego rozwoju, raczej należy zawrzeć poszczególne układy w pewnych sprawach, a nie wiązać Kościoła szerokim konkordatem. Konkordat zawsze w prawie kościelnym uważany był za malum necessarium<sup>2</sup>.

---

<sup>2</sup> J. Czajowski, *Kardynał Adam Stefan Sapieha*, Wrocław 1997, s. 108-109. W Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, w jednostce o sygn. TS XI/1-15 znajdują się kolejne wypowiedzi bp. A.S. Sapiehy na temat projektu konkordatu.

Na kolejnych etapach procedowania konkordatu książę biskup krakowski, nie odstępując od swego zdania, zgłaszał uwagi albo domagał się odrębnych deklaracji rządowych<sup>3</sup>.

Równocześnie opracowywano plan nowej organizacji Kościoła w Polsce, który odtąd miał się składać z pięciu prowincji kościelnych. Do istniejących trzech prowincji planowano dodać metropolie wileńską i krakowską. Także w tej sprawie stanowisko księcia Sapiehy było odrębne. „Tworzenia nowych prowincji kościelnych nie widzę potrzeby, tylko pewne przegrupowanie diecezji w nich jest potrzebne”<sup>4</sup>. To zdanie podzielało także wielu innych biskupów. Ich koncepcja upadła jednak podczas Konferencji Episkopatu w Częstochowie w dniach 2-3 lipca 1924 r. Na wniosek biskupów metropolii lwowskiej przedstawiono projekt podziału Kościoła w Polsce na pięć metropolii, w tym w Krakowie. Na 26 głosujących 25 opowiedziało się za tym rozwiązaniem. Wpływ na tak radykalną zmianę stanowiska miały toczone równoległe rozmowy konkordatowe, które wchodziły w końcowe stadium; obie strony opowiadały się za ich finalizacją. Pocięgą dla bp. Sapiehy były zapewnienia, że nowy podział przyczyni się do zatarcia podziałów wywołanych przez rozbiory.

Projekt zakładał utworzenie siedmiu nowych diecezji, pośród nich diecezji śląskiej z siedzibą w Katowicach i diecezji częstochowskiej, które miały wejść do metropolii krakowskiej. Pojawił się także problem zmian i korekt granic. O diecezji krakowskiej bp Sapieha w 1920 r. powiedział, że „stanowi jednostkę dosyć w sobie zamkniętą i nie przekracza ani swoim terytorium, ani liczbą dusz normalnej w naszych stosunkach diecezji. Dlatego nie wymaga powiększenia, ani też jakiegoś podziału”<sup>5</sup>. Opowiadał się zatem za utrzymaniem *status quo*. Gdyby jednak należało dokonać zmian, to przede wszystkim w relacji do diecezji kieleckiej w części na północ od Krakowa w kierunku Miechowa. W uzasadnieniu tej zmiany bp Sapieha zwracał uwagę, że mieszkańcy tych okolic do załatwiania swoich rozmaitych potrzeb wybierają Kraków, a nie Kielce. Stanowisko bp. Sapiehy nie znalazło jednak uznania w Kielcach. Podobnie było w przypadku granicy z diecezją tarnowską. Krakowski hierarcha był za przyłączeniem do diecezji krakowskiej dekanatu tymbarskiego, jako wrzynającego się w diecezję

---

<sup>3</sup> List bp. A.S. Sapiehy do kard. E. Dalbora z 8 XII 1924 r., [w:] *Świadek dziejów narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867-1951) w dokumentach archiwalnych*, t. 2: *Działalność organizacyjno-kościelna*, red. A. Czocher, Ł. Marek, Kraków 2020, s. 167-168.

<sup>4</sup> J. Czajowski, *op. cit.*, s. 110-111.

<sup>5</sup> *Ibidem*, s. 113.

krakowską. Przeciwno temu z kolei protestował biskup tarnowski Leon Wałęga. Ostatecznie obydwie sprawy zakończono kompromisem. Pojawił się także problem części Spisza i Orawy, w 1920 r. przyznanych Polsce. W 1921 r. bp Sapięha został ich administratorem apostolskim. On sam opowiadał się za włączeniem parafii orawskich do diecezji krakowskiej, a parafii spiskich – do diecezji tarnowskiej. Tęgi rozwiązań nie podzielał biskup tarnowski. W lipcu 1924 r. podczas Konferencji Episkopatu w Częstochowie zdecydowano, że Spisz i Orawa zostaną wcielone do diecezji krakowskiej<sup>6</sup>.

Przygotowania do konkordatu i do nowej organizacji Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej dobiegły końca<sup>7</sup> – po długich miesiącach negocjacji ostatecznie 10 lutego 1925 r. konkordat między Stolicą Apostolską a Polską został zawarty. W artykule IX konkordatu napisano, że hierarchia katolicka (podzielona na trzy obrządki: łaciński, grecko-rusiński i ormiański) zostanie zorganizowana na nowo. Koncentrując się na obrządku łacińskim, postanowiono, że Kościół katolicki w Polsce składać się będzie z pięciu prowincji kościelnych: trzech dotychczasowych (metropolia gnieźnieńsko-poznańska, metropolia lwowska, metropolia warszawska) oraz dwóch nowych (metropolia wileńska, metropolia krakowska). W obręb prowincji kościelnej krakowskiej będą wchodziły: archidiecezja krakowska, diecezja tarnowska, diecezja kielecka i dwie nowo utworzone: diecezja katowicka (śląska) i diecezja częstochowska<sup>8</sup>. Kolejne miesiące zajęła procedura ratyfikacji konkordatu.

Dnia 2 czerwca 1925 r. w Warszawie doszło do wymiany dokumentów ratyfikacyjnych. Zgodnie z postanowieniem art. XXVII konkordatu wszedł on w życie dwa miesiące po wymianie dokumentów ratyfikacyjnych, co oznacza, że zaczął obowiązywać od 3 sierpnia 1925 r.<sup>9</sup> W drugiej połowie roku podjęto dalsze decyzje z niego wypływające.

Metropolia krakowska została powołana bullą papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 r. w kształcie podanym przez konkordat. Postanowienia bulli w życie wprowadził nuncjusz apostolski w Polsce

---

<sup>6</sup> *Ibidem*, s. 114-115.

<sup>7</sup> Trzymano się generalnej zasady, aby żadna jej część nie zależała od biskupa, którego siedziba znajdowałaby się poza granicami Polski.

<sup>8</sup> S. Łukomski, *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 r. pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską*, Łomża 1934, s. 3, 98.

<sup>9</sup> H. Rybczyński, *W sprawie konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczypospolitą Polską 10 II 1925 roku*, [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1981, s. 49.

abp Lorenzo Lauri dekretem *Quum novam* z 11 listopada 1925 r. 14 listopada 1925 r. nuncjusz przesłał bp. Sapieże dekret wykonawczy bulli *Vixdum Poloniae unitas*, którym *Stolica Apostolska* ustanowiła nową organizację kościelną i określiła granice polskich diecezji łacińskich, w tym w części odnoszącej się do diecezji krakowskiej<sup>10</sup>.

W dniu 14 grudnia 1925 r. papież Pius XI bullą *Commissum humilitati Nostrae* mianował pierwszego metropolitę nowej krakowskiej prowincji kościelnej. Został nim dotychczasowy ordynariusz krakowski, biskup Adam Stefan książę Sapieha<sup>11</sup>. Oto jej tekst:

Powierzony Naszej niskości przez wiecznego Księcia Pasterzy obowiązek kierowania, pasterzowania i sterowania Kościołem powszechnym kładzie na nas ciężar pieczołowitej troski, aby dla wszystkich Kościołów powoływani byli tacy zwierzchnicy, którzy by umieli, a zarazem zdołali zbawiennie paść trzodę Pańską. Skoro zatem Kościół Katedralny Krakowski w Polsce niedawno przez list apostolski „*Vixdum Poloniae unitas*” podnieśliśmy na Kościół Metropolitalny, usiłując zarówno temuż Kościołowi Krakowskiemu, jak jego trzodzie Pańskiej dokładać zbawiennych starań, Ciebie, dotychczas biskupa krakowskiego, za radą naszych Czcigodnych Braci Kardynałów Świętego Rzymskiego Kościoła, na arcybiskupa tegoż Metropolitalnego Kościoła Krakowskiego Apostolską powagą wynosimy i stawiamy na jego czele, a także Tobie całkowicie powierzamy kierownictwo i zarządzanie tymże Kościołem Krakowskim w sprawach duchowych i doczesnych, ze wszystkimi prawami, przywilejami, ciężarami i powinnościami do tego pasterskiego urzędu należącymi. Chcemy zaś, abyś w pełni był obowiązany jak najprędzej przez ręce wyznaczonego wedle woli Twojej katolickiego Biskupa, cieszącego się łaskawością i związkim ze *Stolicą Apostolską*, odesłać wyznanie wiary katolickiej oraz przedstawić zwyczajowe przysięgi według dołączonych do niniejszego pisma egzemplarzy, w oryginale lub kopii i w ciągu sześciu miesięcy przekazać je do Kancelarii Apostolskiej, opatrzone Twoim i wymienionego biskupa podpisem oraz pieczęcią. To zadanie i obowiązek odebrania wyżej wspomnianego wyznania wiary i przysięg przez wybranego przez Ciebie biskupa polecamy z chwilą obecną w imieniu Naszym i Kościoła Rzymskiego. Żywimy wielką nadzieję i ufność, że z pomocą towarzyszącej Ci miłosiernej prawicy Pańskiej wspomniany Kościół Krakowski dzięki Twojej pasterskiej

---

<sup>10</sup> Ogłoszono je w „*Notificationes e Curia Principis Metropolitae Cracoviensis*” (dalej: „*Notificationes*”) 1926, nr 1-2, s. 4, nr 12032.

<sup>11</sup> Bulla Piusa XI powołująca bp. A.S. Sapieżę na arcybiskupa metropolitę krakowskiego, Rzym, 14 grudnia 1925 r., [w:] *Świadek dziejów narodu...*, t. 2, s. 184-186.

zdolności i owocnemu staraniu będzie zmierzał ku pożytecznemu celowi i rozwijał się pomyślnie w sprawach duchowych i doczesnych<sup>12</sup>.

Bullą *Hodie Nos* z 14 grudnia 1925 r. Pius XI powiadomił biskupów sufraganów krakowskiej prowincji kościelnej w Tarnowie, Kielcach, Częstochowie i Katowicach o tej nominacji. Tę samą datę posiada bulla skierowana do Kapituły Metropolitalnej w Krakowie i do wiernych archidiecezji krakowskiej<sup>13</sup>. Czwartą bullą z tego samego dnia, *Cum Nos alias*, powiadamiała pierwszego metropolitę Krakowa o wysłaniu dla niego z Rzymu paliusza.

Adam Stefan Sapieha polecił odczytać z ambon we wszystkich kościołach diecezji krakowskiej list pasterski o Kościele<sup>14</sup>:

Bullą z 28 października br. – napisał w nim – rozpoczynając się od słów „*Vixdum Poloniae unitas*” podniósł Ojciec św. Pius XI diecezję naszą do godności arcybiskupstwa i utworzył nową prowincję kościelną, w skład której wchodzić mają prócz naszej archidiecezji diecezja tarnowska, kielecka, częstochowska i katowicka.

W dalszej części listu czytamy:

dzisiejsze prawodawstwo kościelne pozostawia tylko resztki z dawnej organizacji metropolitalnej, dając prawo arcybiskupowi pewnego przodownictwa we wzajemnym porozumiewaniu się biskupów. Godność arcybiskupia nadana teraz biskupom krakowskim, choć tak szacowna, nie doda wiele nowego splendoru stolicy krakowskiej, bo stojąc w hierarchii kościelnej na wyjątkowym stanowisku niezależności, ze swej wieloletniej tradycji i łaski Stolicy Świętej posiadała już znaczne przywileje. Wdzięczność jednak głęboka należy się Ojcu św. jako też Rządowi polskiemu, iż to,

---

<sup>12</sup> *Ibidem*, s. 186-187 (tekst w języku polskim).

<sup>13</sup> B. Kumor, *Stanowisko biskupa Adama Stefana Sapiehy wobec reorganizacji Kościoła w Polsce i powstania metropolii krakowskiej (1920-1925)*, [w:] *Księga Sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wołny, Kraków 1986, s. 34.

<sup>14</sup> Wyniesienie diecezji krakowskiej do poziomu metropolii skłoniło abp. A.S. Sapiehę do napisania listu pasterskiego o Kościele. Stwierdził w nim m.in.: „nasze myśli i serca kierujemy ku onej wielkiej, świętej, katolickiej i apostołskiej powszechności, która się zowie Kościołem katolickim. Poznać jego istotę, ustrój, cel i zadanie, przejąć się wielkością szczęścia przynależenia do niego, ale też zarazem ogromem obowiązków, jakie z tej przynależności płyną, pogłębić w sobie znajomość artykułów wiary, który przy codziennym powtarzamy pacierzu «wierzę w święty Kościół powszechny», zacieśniać węzły, jakie nas z Kościołem łączą, rozbudzić w sobie szacunek i miłość i przywiązanie do tej Matki naszej, co za dni naszych jest szczególnie pilną potrzebą”.

czego domagał się rozwój życia kościelnego, chcieli ukoronować ustanowieniem tej metropolii. Jest też w Bogu nadzieja, że diecezje, połączone ze sobą węzłem przynależności do jednej prowincji kościelnej, zespolą się do nowych prac dla dobra kościoła i Ojczyzny<sup>15</sup>.

Archidiecezja krakowska w końcu 1925 r. powiększyła się, w porównaniu z granicami diecezji krakowskiej z 1880 r., o 34 parafie, 34 kapłanów i 7732 wiernych<sup>16</sup>:

- Z diecezji tarnowskiej uzyskała 6 parafii i ekspozytur (były to parafie z dekanatu tymbarskiego diecezji tarnowskiej: Olszówka, Mszana Dolna, Niedźwiedź, Kasina Wielka oraz ekspozytury Kasinka Mała i Lubomierz)<sup>17</sup>.
- Z diecezji kieleckiej uzyskała 10 parafii (były to: Gorenice, Raclawice, Biały Kościół, Korzkiew, Pobiednik Mały, Igołomia, Wawrzeńczyce, Biórków – bez wsi Skrzyszowice i Łososkowice, Więclawice, Luborzycza)<sup>18</sup>.
- Po przyłączeniu do II Rzeczypospolitej w 1920 roku części Orawy i Spisza<sup>19</sup>, w wyniku arbitralnego wytyczenia granicy przez Radę Ambasadorów na konferencji w belgijskim Spa 28 lipca 1920 r.<sup>20</sup>, obszar diecezji krakowskiej powiększył się o 27 miejscowości (18 parafii) z diecezji spiskiej<sup>21</sup>: 9 parafii orawskich (Bukowina-Podszkle, Chyżne, Jabłonka,

---

<sup>15</sup> List A.S. Sapiehy z 8 XII 1925 r., „Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis” (dalej: „Notificationes”) 1925, nr 12, s. 1-2.

<sup>16</sup> P. Stanko, *Bulla „Vixdum Poloniae unitas” z 28 października 1925 roku*, Katowice 2015, s. 83-84.

<sup>17</sup> B. Kumor, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, Kraków 1985, s. 158-159.

<sup>18</sup> Idem, *Powstanie diecezji kieleckiej i kolejne zmiany jej struktury terytorialnej*, [w:] *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883-1983)*, Kielce 1986, s. 37.

<sup>19</sup> Do Polski w 1920 r. przyłączono jedynie północno-zachodnią część Spiszu, tzw. Zamagurze, w sumie 13 wiosek.

<sup>20</sup> J.M. Roszkowski, *Polskie zabiegi o przyłączenie Spiszu i pierwsze lata przynależności północnej części tej ziemi do Rzeczypospolitej (1918-1925)*, [w:] *Terra Scepusiensis. Stan badań nad dziejami Spiszu*, red. R. Gładkiewicz, M. Homza et al., Levoča-Wrocław 2003, s. 819-842. Ogółem Polsce przyznano 27 miejscowości (13 na Spiszu, 14 na Orawie), z których 27 sierpnia 1920 r. utworzono powiat spisko-orawski. Dnia 5 czerwca 1924 r. dwie orawskie wioski Sucha Góra i Głodówka przekazano Czechosłowacji, a w zamian przyłączono do Polski część Lipnicy Wielkiej na Orawie. Po tej reorganizacji wspomniany powiat spisko-orawski liczył 25 miejscowości (13 na Spiszu, 12 na Orawie), a jego powierzchnia wynosiła 543 km<sup>2</sup>.

<sup>21</sup> P. Zubko, *Dejiny Spišského biskupstva (1776-)*, [w:] *Terra Scepusiensis...*, s. 599-608.

Lipnica Górna, Lipnica Wielka, Orawka, Piekielnik, Podwilk, Zubrzyca Górna)<sup>22</sup> i 9 spiskich (Frydman, Jurgów, Kacwin, Krempachy, Łapsze Niżne, Łapsze Wyżne, Niedzica, Nowa Biała, Trybsz)<sup>23</sup>. Pomimo włączenia terenów Spisza i Orawy do Polski w 1920 r. jurysdykcję nad tymi dekanatami sprawował nadal wikariusz kapitulny spiski ksiądz Marian Blaha, który niebawem został biskupem bańsko-bystrzyckim<sup>24</sup>. Wobec tego przejął je w 1921 r. nowy biskup spiski Jan Vojtaszak (1877-1965)<sup>25</sup>. W tej sytuacji Stolica Apostolska utworzyła dla wyżej wymienionych parafii administrację apostolską, którą zarządzał biskup Adam Stefan Sapieha<sup>26</sup>. Ostatecznie Pius XI bullą *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 r. wcielił obszar administracji apostolskiej do archidiecezji krakowskiej, tworząc dwa dekanaty: orawski i spiski<sup>27</sup>.

Archidiecezja krakowska pozyskała więc 34 parafie i ekspozytury. Do tego dodać należy pomniejsze korekty. Po pierwsze, wieś Chełmek wyłączono z dekanatu nowogórskiego, z parafii pw. Trójcy Przenajświętszej w Bobrku<sup>28</sup>, i przyłączono do parafii Chełm Wielki (obecnie Chełm Śląski) w dekanacie myślowickim<sup>29</sup>. Zmianę tę przeprowadzono na mocy dekretu biskupa katowickiego Augusta Hlonda z 30 listopada 1925 r.<sup>30</sup> Jednak

---

<sup>22</sup> *Ibidem*, s. 605. Parafie te wyłączono z dekanatu Trstená w archidiakonacie Oravský Podzámok w diecezji spiskiej.

<sup>23</sup> *Ibidem*. Dekanat niedzicki w obrębie diecezji spiskiej znajdował się w archidiakonacie katedralnym spiskim.

<sup>24</sup> Świadczy o tym kanoniczne obsadzenie przez niego parafii w Zubrzycy Górnej na Orawie (12 V 1920), Trybszu na Spiszu (5 X 1920) i Chyżnem na Orawie (5 X 1920).

<sup>25</sup> „Elenchus Cleri Dioeceseos Cracoviensis” (dalej: „Elenchus”) 1922, s. 61. Zamieszcza on na swoich łamach następującą informację o Administracji Apostolskiej Spisza i Orawy: „Sepusia et Oravia partes adnexa Reipublicae Poloniae. Parochia in Administratione Apostolica”.

<sup>26</sup> Natomiast pełna nazwa „Notificationes” w 1924 r. brzmiała: „Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis necnon Administratoris Apostolici partium Sepusiae et Oraviae Reipubl[cae] Pol[oniae] adnexarum”.

<sup>27</sup> P. Stanko, *op. cit.*, s. 24; „Elenchus” 1925, s. 187-191 (Decanatus Sepusiensis), s. 191-194 (Decanatus Oraviensis).

<sup>28</sup> J. Myszoł, *Historia diecezji katowickiej*, Katowice 1999, s. 87-88, 93 (błędnie zapisano „parafia Chełmek”). Jednak treść bulli cyrkumskrypcyjnej z 28 października 1925 r. nie pozostawia żadnych wątpliwości. Zob. Bulla Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas*, „Notificationes” 1926, nr 1-2, s. 4; P. Stanko, *op. cit.*, s. 28. Wieś Chełmek przed 1925 r. nie była parafią, lecz należała do parafii w Bobrku [por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMKr), sygn. APA 17, Akta parafii Bobrek].

<sup>29</sup> P. Stanko, *op. cit.*, s. 28.

<sup>30</sup> „Notificationes” 1926, nr 1-2, s. 5.

ponawiane interwencje mieszkańców Chełmka sprawiły, że Stolica Apostolska zezwoliła w dniu 22 lipca 1926 r. na wydzielenie z parafii Chełm Wielki wsi Chełmek i przyłączenie jej z powrotem do macierzystej parafii w Bobrku. Wieś Chełmek powróciła do archidiecezji krakowskiej z dniem 15 sierpnia 1926 r.<sup>31</sup>

Po drugie, wierni wsi Skrzeszowice i Łososkowice z parafii Biórków zostali w 1925 r. odłączeni od parafii, a tym samym od archidiecezji krakowskiej. Zwrócili się więc z prośbą do biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego o pozostawienie ich przy dawnej parafii w Biórkowie. W dniu 27 marca 1926 r. biskup kielecki poinformował o tej sprawie nuncjaturę apostolską w Warszawie. Za jej pośrednictwem Kongregacja Konsystorialna dekretem z 28 czerwca 1926 r. wyłączyła obydwie wioski z diecezji kieleckiej i przyłączyła je do macierzystej parafii Biórków w archidiecezji krakowskiej. Po wymienionych zmianach archidiecezja krakowska liczyła 20 dekanatów, 260 parafii i ekspozytur, 23 klasztory męskie, 24 różne zakony i zgromadzenia męskie, 24 żeńskie i 1 173 281 wiernych<sup>32</sup>.

Urzędowe podniesienie diecezji krakowskiej do rangi archidiecezji i metropolii wymagało dopełnienia w formie aktu liturgicznego. Na posiedzeniu kapitulnym w pałacu biskupów krakowskich 31 grudnia 1925 r. w obecności Adama Stefana Sapięhy dziekan ks. Jan Krupiński zakomunikował, że 17 stycznia 1926 r., o ile odnośne bulle papieskie w porę nadejdą, w katedrze wawelskiej odbędzie się uroczysta inauguracja arcybiskupstwa krakowskiego i intronizacja pierwszego arcybiskupa metropolity. Kapituła zaprosiła biskupów sufraganów z metropolii i przedstawicieli kapituł katedralnych z Katowic, Częstochowy, Kielc i Tarnowa. Utworzono Komitet, na czele którego stanął ks. Marceł Ślepicki, kustosz kapituły krakowskiej<sup>33</sup>. Dziekan kapituły, jako wikariusz generalny, powiadomił proboszczów archidiecezji krakowskiej osobnym komunikatem, w którym napisał:

dnia 17 b.m. odbędzie się w katedrze wawelskiej uroczyste odczytanie bulli papieskiej nominującej naszego Arcypasterza arcybiskupem metropolią krakowskim i włożenie mu w imieniu Ojca św. przez jednego z księży biskupów tej prowincji paliusza, jako oznaki władzy metropolitalnej.

---

<sup>31</sup> P. Stanko, *op. cit.*, s. 24; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, Lublin 1971, s. 368, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, t. 22, „Notificationes” 1938, nr 12, s. 149.

<sup>32</sup> „Elenchus” 1926, s. 36-255.

<sup>33</sup> Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej na Wawelu (dalej AiBKKK), sygn. Aa 36, Acta actorum Capituli, k. 230.

Na mój powrót do Archidiecezji Krakowskiej otrzymuję równie piękny, co ważny prezent: zbiór szkiców historycznych poświęconych krakowskiemu Kościołowi, otwierający nową serię wydawniczą, zatytułowaną „Biblioteka Archidiecezji Krakowskiej”. Autorem szkiców jest ks. prof. Jacek Urban.

Cieszę się niezmiernie, że zdecydował się podzielić z nami swoimi tekstami – bardzo różnymi, gdy chodzi o tematykę, perspektywę, nawet metodę. Mamy tu więc szkice poświęcone instytucjom (metropolia, kapituła, parafie), mamy biogramy (arcybiskupa, biskupa pomocniczego, profesorów, proboszczów), mamy zestawienia. Możemy obejrzyć życie Kościoła z perspektywy całej metropolii oraz z perspektywy wiejskiej parafii na Spiszu. Ta różnorodność składa się niewątpliwie na jakąś całość – chociaż książka nie jest oczywiście całościową i systematyczną monografią historii Archidiecezji Krakowskiej. Nie taki ma cel i ambicje. Jest za to blisko życia i blisko konkretnych ludzi – takich, których nie sposób pominąć w podręcznikach, i takich, którzy nigdy nie mieliby prawa do nich trafić.

Księdzu Profesorowi serdecznie dziękuję, a wszystkim Państwa zapraszam do lektury. Ufam też, że wkrótce doczekamy się kolejnych tomów w zainicjowanej serii.

KARD. GRZEGORZ RYŚ



WYDAWNICTWO  
KSIĘGARNIA  
AKADEMICKA

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8368-423-9



9 788383 684239